

MINISTRY OF EDUCATION OF THE AZERBAIJAN REPUBLIC

AZERBAIJAN UNIVERSITY OF LANGUAGES

For the right of manuscript

ABDULGHANI AHMED ALI AL-SHAWDHABI

PHYSIOLOGICAL-ACOUSTIC AND FUNCTIONAL
CHARACTERISTICS OF THE PHENOMENON OF GLOTTAL STOP
IN THE ENGLISH LANGUAGE
(Experimental-phonetic research)

10.02.04 – Germanic languages

S Y N O P S I S

of dissertation presented for receiving the scholarship
the degree of Doctor of Philosophy on Philology

BAKU – 2011

The work was carried out in the Department of English phonetics of the Azerbaijan University of Languages

Scientific leader: Farman Husan Zeynalov
doctor of philological sciences, professor

Official opponents: Fakhraddin Yadigar Veysalli
doctor of philological sciences, professor

Farqana Nurali Nuraliyeva
doctor of philosophy on philology

Leading organization: The Departments of English philology and History and grammar of English language of Baku Slavic University

The defence will be held on _____ at _____ o'clock in the meeting of D.02.081 Dissertation Council providing the defence of theses for receiving scholarship degrees of doctor of sciences and Philosophy Doctor attached to Azerbaijan University of Languages

Address: AZ 1014, Baku, Rashid Behbudov Street, 60

The dissertation can be read in the library of Azerbaijan University of Languages

Synopsis of the thesis was sent on _____ 2011.

Scientific secretary of D.02.081 Dissertation Council,
Doctor of Philosophy on Philology,
associate professor:

Sevda Davud Vahabova

THE COMMON CHARACTERISTICS OF THE RESEARCH

The urgency of the topic. In the International Phonetic Alphabet the symbol like the question mark [ʔ] is used to represent the plosive sound which is produced by the complete closure of vocal cords in the larynx. In this connection D. Abercrombie writes: "This sound (i.e. glottal stop) is commonly found in languages all over the world. Although it is sometimes alleged that the use of a glottal stop in speech it is harmful to the vocal cords, it is nevertheless an important sound in the standard form of many languages, such as Germanic, Arabic and Danish".¹

A.C. Gimson points out that the phenomenon of glottal stop is mentioned in English in the seventeenth century as a feature of the onset of initial vowels.²

It should be noted that glottal stop is found quite widely in English pronunciation nowadays. The most widespread glottalization is that of voiceless plosives at the end of stressed syllable. This glottalized pronunciation, in which a glottal stop occur just before voiceless plosives and voiceless affricate, is found nearly all large towns in Britain and more frequently used in the USA. This type of pronunciation is found in many urban accents, notably London, Cockney, Leeds, Glasgow, Edinburgh, and others and it is increasingly accepted among educated young people³. Glottal stop is heard in certain positions in the word and also in speech of many educated people. But to day glottalized pronunciation in which glottal stop occurs before [p, t, k, ʔ], is widely spread in contemporary English pronunciation, especially that is younger speakers.⁴

Glottal stop is not only characteristic features of the spoken English, as well as in the written form of the English language. So when novelists imitating dialect pronunciation write, for instance, something like "be' er, bu' er" they mean words "better, butter" pronounced with glottal stop instead of t's.⁵

It should be noted that the functions, that glottal stop performs in

¹ Abercrombie D. Elements of general phonetics. Edinburgh University Press, 1967, p. 153

² Gimson A. An introduction to the pronunciation of English. London: 1970. p.170

³ Jones D. Cambridge English Pronouncing Dictionary. 17th ed. Cambridge University Press, 2006, p.216

⁴ Roach P. English Phonetics and Phonology. Cambridge University Press, 2000, p. 55

⁵ Abercrombie D. See: Above- mentioned work, p. 154.

English speech, are increased nowadays. Besides reinforcement function, that's to say, glottal stop reinforces of final fortis plosives, glottal stop serves as a syllable boundary marker between two vowels within the word, and word combinations. It is used for the purpose of emphasis. That's to say, any initial accented vowel is reinforced by a preceding glottal stop when particular emphasis is placed on the word. Glottal stop performs the function in English as English voiceless plosives do. So adding a glottal stop before certain consonants has the effect of making the preceding vowel somewhat shorter, that's to say it checks preceding vowel.¹

It should be noted that as the author of the dissertation is Arabian, to our mind, it would be very useful, especially from practical point of view, to compare partially some features of the English glottal stop with the Arabic one. In this respect, the author will make an attempt to compare some features of glottal stops in the course of dissertation.

It should be noted that unlike European languages, the Semitic, as well as the Arabic language has many consonants produced with the posterior region of the vocal tract. Traditional grammars refer to these consonants as "gutturals". Standard Arabic and most modern Arabic dialects have retained the full set of gutturals and the gutturals are pharyngeal, laryngeal and uvular consonants. There are two laryngeal or (glottal) [b.ʔ], *two pharyngeal* [ħ, ʕ] and *two uvular* [χ, ʁ] sounds in set of gutturals. There are different opinions concerning the place of articulation of the guttural sounds. In accordance with the opinion of Arab grammarian A.B. Sibawaihi gutturals are throat consonants: laryngeal consonants are produced at the back of the throat, pharyngeals – in the middle of the throat, and uvulars at the part of the throat nearest the mouth.² Thus, there are two glottal sounds in the English and Arabic languages. They are voiceless fricative [h] and glottal stop [ʔ]. Although English and Arabic have glottal sounds they differ from each other from articulatory-acoustic and functional points of view.

To reveal differences and similarities between glottal stops in English and Arabic is one of the significant problems of Contrastive Linguistics nowadays. Such investigations have both theoretical and practical significance. In this manner one can get successful results in learning and

¹ Abercrombie D. Elements of the General Phonetics. Edinburgh University Press, 1967, p.153

² Sibawaihi A.B. Kitab Sibawayhi Cario: 1975, p.36

teaching foreign languages and enlarge his knowledge in general and comparative linguistics. All above - mentioned factors once again prove the urgency or topicality of the of the dissertation.

Object and subject-matter of the research. The object of investigation contains glottal stop in the English language. But the subject of the investigation consists of physiological-acoustic and distributive analysis of glottal stop in the English language and analysis of the functions of glottals implementing in the speech act and systematization and generalization of the attained knowledge.

Scientific innovation of the research. To study and reveal acoustic peculiarities of the glottal stop in English by the experimental phonetic method and to determine the relation of the glottal stop to other phonemes and to oppose the functional characteristics of the glottal stop to other language (Arabic) can be conceded as the scientific innovation of the research.

Aims and duties of the research. The aim of the research is to study physiological-acoustic and functional characteristics of the glottal stop in the English language. In order to reach this aim the following duties are put before the research:

- to give the analysis of the linguistic literature;
- to study the physiological- acoustic peculiarities of the glottal stop in the English language;
- to carry out the experimental phonetic analysis for the purpose of revealing the modifications of the glotal stop depending on positions and the environment;
- to study the system of consonants (stops) in the compared languages;
- to determine the relation of the glotal stop to the other phonemes;
- to study and compare phonetic and functional peculiarities of the glotal stop.

Theoretical and practical significance of the research. To determine the place of glottal sounds in the system of consonant phonemes is of great significance in the English and Arabic languages, being the languages of different systems. The investigation of physiological-acoustic, distributive and functional peculiarities of glottal consonants in these languages may assist the study of consonants of such type in other languages. At the same time the results of the research may be used in writing books on English phonetics and phonology, in writing the books in typological-comparative

aspects, in teaching English and Arabic auditorium or vice versa, and also in working out text-books and manuals.

In conformity with the duties and objectives of the research the following provisions are to be defended:

- glottal stop exists in many languages all over the world;
- glottal stops are articulated with pulmonic egressive air-stream mechanism;
- glottal stop is one of the characteristic features of English speech;
- glottalization is traditionally connected with [t];
- glottalization occurs in certain phonetic environment in English;
- glottal stop in English belongs to the category of fortis consonants;
- glottal stop in Arabic belongs to guttural class of consonants;
- glottal stop performs different functions in compared languages;
- the secondary place of articulation of emphatics create difficulties in determining the right places of articulation of the gutturals and glottal sounds;

Methods of the research. In writing the dissertation the traditional methods and means of theoretical linguistics, particularly methods of observation, descriptive, comparative analysis, experimental-acoustic (oscillographic) methods have been used. The language materials to be used in writing the dissertation are words, combination of words and sentences in which glotal stop is used in English. But in Arabic the materials for investigation are the words in which the glotal stop is used.

In writing the dissertation the spoken language has been taken as a basis and depending upon the topic for the discovery of changes, which glottal stop has undergone, experimental-phonetic analysis has been carried out.

Testing of the research. The contents of the dissertation has found its reflection in the Department of English phonetics and in the consequences attained by the laboratory of Experimental Phonetics and Applied linguistics of the AUL. Besides, different reports have been made on the results of the research in local and international conferences, the results of the research have been published in different journals and collections.

The structure of the research. The dissertation consists of an introduction, three chapters, conclusion and the list of used literature.

BASIC CONTENTS OF THE RESEARCH

The urgency of the topic of the dissertation, object and subject-matter, scientific innovation, aims and duties, theoretical and practical significance, provisions introduced to the defence, methods of research, testing of the research are postulated in the introduction.

The first chapter of the dissertation titled “*The problem of the glottal stop in modern linguistics*” gives analysis of the linguistic literature concerning the articulatory-acoustic and functional characteristics of the glottal stops in Germanic, as well as English, and Arabic and other languages. The first chapter consists of three sub-chapters.

The first sub-chapters (1.1) named “General remarks” deals with the physiological-acoustic peculiarities of the sounds which are produced in pharyngeal-laryngeal area. Pharyngeal-laryngeal area includes pharynx, the root of the tongue, epiglottis, larynx and the glottis. It should be noted that the sounds that are performed in the pharyngeal-laryngeal area are voiceless pharyngeal fricative [ħ], voiced pharyngeal fricative [ʕ], a voiceless epiglottal fricative [ʕ̥], an epiglottal plosive [ʕ̣], a voiced epiglottal fricative [ʕ̣], voiceless glottal fricative [h], voiced glottal fricative [ɦ], and glottal stop [ʔ]¹.

Articulations of above-mentioned consonants belong to those consonants whose articulatory locations are not clear, though they are widely spread in oriental languages. These consonants are usually looked upon as glottal consonants or glottal fricatives.

J. Catford describes the difference between the glottal stop and the epiglottal stop as follows:

“The glottal stop [a ʔ a] is just a simple momentary holding of the breath, a simple hiatus between the flanking vowels that hardly affects the quality; the epiglottal stop, but it also affects the quality of the flanking vowels, which acquire a peculiar squeezed quality (pharyngalization)”². It should be noted that epiglottal stop [ʕ̣] occurs not only in varieties of

¹ Handbook of the International Phonetic Association, 1999, p. 163; Edmonson G. et al. A Laryngoscopic study of glottal, epiglottal: pharyngeal stop and continuant articulation // Language and Linguistics 2009, v. 6, p. 381-396

² Catford J. A Practical Introduction to Phonetics. Oxford University Press, 1994, p. 101

Arabic and Hebrew but also, in several languages of the Caucasus, for example, as in Chechen.¹

The glottal stop is commonly found in languages all over the world. It exists in the Lepcha, Gahuku, Dargin languages. It is an independent phoneme not only in Arabic, Lepcha as well as in some languages of the Caucasus. For example, in Dargin language glottal stop may occur in different positions of the word. In accordance with the opinion of A.Akhundov the phenomenon of glottal stop exists in the Azerbaijani language. It occurs in uncovered closed syllables ending in occlusive-plosive and occlusive-constrictive consonants and the sonants [n, l, r]². So the glottal stop is commonly found in many languages of the world but it functions differently in languages.

The second sub-chapter (1.2) is devoted to the investigation of the glottal consonants in Germanic and English linguistics.

According to the linguistic literature the glottal stop is mentioned in the 17th century as a feature of the onset of initial vowels, and in the works dealing with the singing technique, has traditionally been described as the “hard attack”. But substitution of the glottal stop [ʔ] for a fortis plosive in regional speech is not explicitly mentioned until the 19th century.³ This sound is commonly found almost all English dialects. It is popularly supposed to be characteristics of Cockney and of Glasgow dialect. As a matter of fact, the glottal stop is heard in nearly all large towns in Britain in certain positions in the words. The glottal stop or glottalization is not only observed in Received Pronunciation (RP) but it is the most characteristic features of British accents. But in regional accents glottal stop appears in two variants:

1) in true glottal stop there is a complete obstruction in the passage of the air in the glottis and the result is of a period or momentary silence;

2) in casual speech it often happens that instead of producing a complete stop the speaker makes a low pitched creak-like voice.

Glottal stop is mainly used in three positions:

1) it is used before a strongly stressed initial vowel.

2) it is used before fortis plosives and affricate [tʃ];

3) it is used instead of final fortis plosives.

The glottal stop may accompany final voiceless stops producing co-

¹ Catford J. A Practical Introduction to Phonetics. Oxford University Press, 1994, p. 102

² Axundov A. Azərbaycan dilinin fonetikasi. Bakı: 1984, s. 240

³ Gimson A.C. An Introduction to the Pronunciation of English. London, 1970, p. 170

articulated glottal + oral stop in many types of pronunciation; although it is more frequently used in the United States of America than in Britain.

Though glottal stop began to be explicitly used in English speech from nineteenth century, its place has not been defined in the classification of consonant sounds. So English and American scholars have different approaches to the English glottal stop. The outstanding English phonetician D.Jones includes only one glottal sound [h] to his classificatory chart.¹ He doesn't include glottal stop to the classification of consonants. The other English scholar O'Connor doesn't include glottal stop to the classification of consonants either. He describes the sound [h] as voiceless fricative, whose voiced allophone occurs between voiced sounds, but he doesn't describe the place of articulation of voiceless fricative [h].² Although P.Roach describes articulatory peculiarities of glottal stop and its usage in speech of educated and young people, however, he does include glottal stop to the classification of consonants.³ Unlike above-mentioned scholars A.C.Gimson includes three glottal sounds to his classificatory chart: one glottal stop [ʔ] and two glottal fricatives-voiceless [h] and voiced [ɦ].

Moreover, A.C.Gimson points out that the glottal plosive (stop) is voiceless and must be assigned to the fortis category for two reasons: 1) because in the articulation of this plosive the strong air compression is involved; 2) because it is substituted for a fortis plosive in final positions, e.g. "shape", "feet", "back". The glottal stop has the same effect of reducing the length of the preceding sounds as a fortis consonant.⁴

According to the place of articulation H.A.Gleason divides American English consonants into seven groups and he includes only one glottal sound to his classificatory chart. This sound is [h]. Moreover, he speaks about the sounds that are performed in the glottis (larynx). In this connection he writes that it is customary to list in an inventory of sound types at least three glottal sounds, each of which is produced with a phonetic symbol [h, ɦ, ʔ].⁵ Unlike H.A. Gleason, the other American scholars B.Bloch and G.Trager include the glottal stop to their classificatory chart. Besides the glottal stop, they include two more sounds

¹Jones D. An Outline of English Phonetics. London: 1979, p. 107

² O'Connor J. Phonetics. Penguin Books, 1975, p. 129

³ Roach P. English Phonetics and Phonology. Cambridge University Press, 2000, p. 55-56

⁴ Gimson A.C. An Introduction to the Pronunciation of English. London, 1970, p. 167

⁵ Gleason H.A. An Introduction to the Descriptive Linguistics. New York: 1961, p. 241

pronounced in the glottis. These sounds are voiceless glottal fricative [h], voiced glottal fricative [ɦ].

G.Hudson includes two glottal sounds to his classificatory chart. One of them is the glottal stop [ʔ] the other is the glottal voiceless fricative [h].

Fromkin and R. Rodman give [h] and [ʔ] as glottals in their classificatory chart, but they describe these sounds not as fricative voiceless [h] and glottal stop [ʔ], they introduce these sounds, i.e. glottals as voiceless glides.¹

The third subsection of the chapter (1.3) deals with relation of the glottal sounds to the guttural and emphatic consonants. Glottal consonants like gutturals are mainly produced in the posterior regions of the vocal tract. There are six guttural consonants in Arabic and glottal sounds belong to this class of consonants. They are two laryngeals or glottals, two pharyngeals and two uvulars four of which don't exist in the English language.

Al-Ani points out that the glottal stop [ʔ] is realized by as an obvious stop, sometimes only by creaky voice quality, but during the production of [h] the resonance of the vocalic context are weakly excited by fricative-like noise.² According to McCarthy glottal sounds [ʔ] and [h] involve an obvious laryngeal gesture and they don't have any constriction higher in the vocal tract, the entire burden of production of the laryngeals, i.e. glottals [h,ʔ] falls on the larynx.³

Besides ordinary or plain consonants there are emphatic consonants in the Arabic language whose articulation are posterior like gutturals, that is to say, near the root of the tongue, and the wall of the pharynx and the epiglottis. At the same time all Arabic emphatic consonants /T, D, ḏ, S/ /t̤, d̤, ḏ̤, s̤/ have a secondary articulation involving the back of the tongue. So the secondary place of articulation creates somewhat difficulty in determining the right place of articulation of gutturals; uvulars, pharyngeals and laryngeals or glottals. In this connection there are different opinions of the locations of the gutturals, their acoustic properties and classifications.

Arab grammarian A.B.Sibawayhi points out that there are four emphatic consonants in the Arabic language and all of them are

¹Fromkin V. Rodman R. An Introduction to Language. University of California, 1988, p. 62

² Al-Ani Salman S.H. Arabic Phonology. The Hague: 1970, p. 47

³ McCarthy J. Phonetics and phonology of semitic pharyngeals / Papers in laboratory phonology III. Cambridge University Press, 1994, p. 4

articulatorily similar to their non-emphatic counterparts t / T, d / D, ḏ, ḏ , S,s. The exception being that in the emphatics the tongue would retract from the main place of articulation to the portion of the palate opposite the tongue which is raised towards the palate.¹

There are different assumptions in linguistic literature which confirm that emphaticness is realized as velarization; as pharyngealization and even as glottalization. The majority of the scholars who dealt with the emphaticness believe that it is realized as velarization. Moreover, there is another opinion on emphaticness. A.Laufer and T. Baer's study shows that all emphatic sounds, when pronounced share pharyngealization as a secondary articulation. In the articulations of emphatics a constriction is formed between the pharyngeal walls and the tip of the epiglottis, which tilts backwards. All emphatic and pharyngeal sounds are made with qualitatively the same pharyngeal constriction. However, the pharyngeal constriction is more extreme and less variable for the pharyngeal sounds than for emphatic sounds.²

The second chapter of the dissertation titled "Physiological-acoustic analysis of the glottal stop in the English language" contains three sub-chapters.

The first sub-chapter (2.1) named "General Remarks" deals with the main types of air-stream mechanism (egressive and ingressive) and states of glottis which are closely connected with the formation and production of the glottal sounds. It is noted that from organic-aerodynamic point of view the production of speech sounds involve functional components. They are initiation, articulation, phonation. Each of these components of speech performs certain functions in the production of speech sounds. So initiation sets up air-stream in the vocal tract, phonation imparts a general modulation to the sound making it voiceless, voiced, whispered, creaky etc. Articulation impose upon the (phonated or unphonated) air-stream so as to generate a sound of specific type and quality. Here it is noted that the state of glottis at any given moment during the speech produced by the pulmonic air-stream mechanism is of great importance. At this point four states of the glottis are distinguished: a) open glottis (breath state); b) glottis in vibration (voice state); c) narrowed glottis (whisper state); d) closed glottis.³

¹ Sibahwayhi A.B. Kitab Sibahwayhi. Cairo: 1975, p. 206

² Laufer A., Baer T. The emphatic and pharyngeal sounds in Hebrew and in Arabic // Language and Speech, 1988, v. 31, p. 184

³ Abercrombie D. Elements of General Phonetics. Edingburgh University Press, 1967, p. 26

The glottis can be wide open or can be tightly closed. The glottis is tightly closed when one holds breath or when he coughs. In cough we build up strong pulmonic pressure below the tightly closed glottis, then release of the closure, explosively-what is called a glottal stop. Its phonetic symbol is [ʔ] In this case the glottis is functioning as articulator as lips do in [p] sound.¹

The second (2.2) sub-chapter of the second chapter of the dissertation investigates the physiological-acoustic peculiarities of the glottal stop in the English language. In accordance with the opinion of O'Connor a very firm glottal stop is required for coughing, when considerable air pressure below the closed cords is released suddenly by opening them and so expelling whatever it may be from the lungs.² English plosives, as well as glottal plosive are articulated by a pulmonic egressive complete obstruction consisting of three stages: closing stage; compressing stage; explosion stage. A.Gimson points out that in closing stage there is often an on glide or transition audible in the preceding sound segment and visible in an acoustic analysis as a characteristic curve of the formants of the preceding sounds.³

To J. Catford glottal articulation occurs in the larynx by the juxtaposition of the vocal cords. Glottal stop is articulated by making a complete closure between the vocal cords-closing the glottis.⁴ P. Roach points out that voiceless consonants are usually articulated with open glottis. This is always the case with fricatives. However, with the plosives an alternative possibility is to produce the consonant with completely closed glottis. This is glottalized pronunciation; in which a glottal stop occurring just before [p, t, k, ʔ] is found in certain contexts.⁵

A.Gimson states that the articulation of glottal stop must be distinguished from that type of glottalization or laryngalization which involves tension in the laryngeal region and it must be either an excessively slow rate of vibration of the vocal cords (creaky voice) or vibration of the false vocal cords situated just above the true vocal cords. In the production of this latter sounds, often heard in the lowest pitches of intonation and associated with weak intensity or almost any pitch level in certain affected

¹ Catford J. A. Practical Introduction to Phonetics. Oxford: Clarendon Press, 1994, p. 57

² O'Connor J. Phonetics. Penguin Books, 1977, p. 26

³ Gimson A. An Introduction to the Pronunciation of English. London: 1970, p. 150

⁴ Catford J. Above-mentioned work, p.57

⁵ Roach P. English Phonetics and Phonology. Cambridge University Press, 2000, p. 55

voice qualities, there is no total closure of the vocal cords.¹ In this connection it is necessary to distinguish between true and false glottal stop.

It should be noted that aspiration is one of the phonetic features of fortis plosives in English. The glottal stop is a plosive fortis (voiceless) sound in English and in this connection it must be assigned to the fortis category because of the strong air, compression and also because the substitution of fortis plosives in final position and because of having the effect of reducing the length of preceding sounds as fortis consonants.² If the glottal stop is assigned to the fortis category because of the strong air compression and it can occur initially in accented syllable as [p, t, k] in this case a question arises whether it can be spoken about the aspiration of the glottal stop in English. In this connection J. Catford states that pulmonic sounds, are, in principles, all phonated, i.e. voice, voiceless, whispered etc. with the exception of glottal stop. If we take into consideration Catford's assumption there is no aspiration in the glottal stop as it is unphonated sound. But if we are based on A. Gimson's consideration we may say that it is somewhat aspirated before initial accented vowel. However, this question remains open today.

The third sub-chapter (1.3) of the second chapter is devoted to the acoustic peculiarities of the glottal stop. It is noted that in order to observe phonetic phenomena accurately that take place in connected or living speech it is necessary to use possibilities of the technical apparatus. This issue has become a tradition in today's linguistic researches. Among these methods oscillographic analysis of speech sounds occupies a special place. So the oscillograms give detailed information about acoustic peculiarities of speech sounds. Oscillograms give possibility to the researcher to observe qualitative and quantitative modifications of the sounds depending on the phonetic positions and environments.³ In this respect, in order to reveal the acoustic peculiarities of the glottal stop an experiment carried out. The experimental materials includes words and sentences containing mainly the occlusive- plosive fortis consonant | t | and such choice is conditioned with the statement that glottal stop, i.e. this segment is not a written phoneme in English it is phonetically in nearly all dialects of English as an allophone of | t | in the syllable coda.⁴ In this connection the English

¹ Gimson A. An Introduction to the Pronunciation of English. London: 1970, p.167

² Gimson A. Above-mentioned work, p.168

³ F. Yadigar (Veysəlli) Fonetika və fonologiya məsələləri. Bakı: Maarif, 1993, s.142

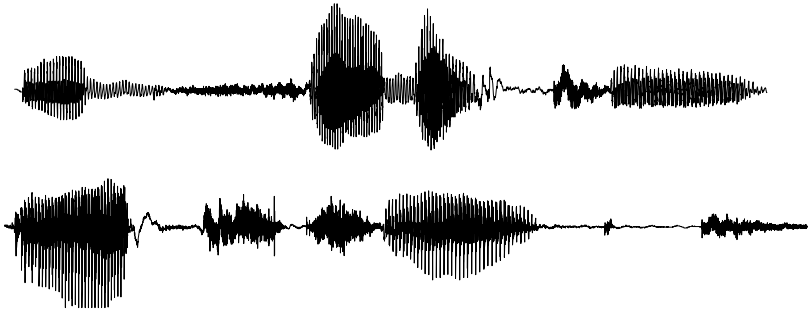
⁴ see: http://www.tititudorancea.com/z/glottal_stop.htm.p.2

consonant | t | is described in words and sentences in different phonetic positions and environments.

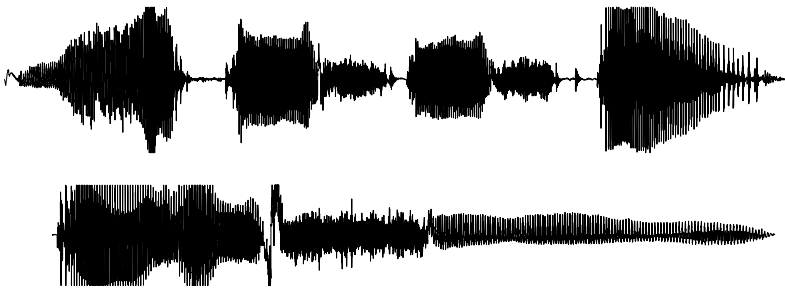
In the English word “infinite” [ɪn'fɪnɪtɪv] occlusive-plosive fortis consonant | t | is realized between two vowels. As it is seen from the oscillogram the realization of the consonant | t | in this position does not go without modifications (see: oscillogram 1).

In the two-syllable English word “abstract” [ˈæbstrækt] the consonant | t | is realized twice. As it is seen from the oscillogram of the word there is no certain difference in the acoustic properties of the | t | consonants. The aspiration is observed both positions, i.e in the middle and in the final positions (see: oscillogram 2).

The oscillograms of the words /ɪn'fɪnɪtɪv / (1). /ˈæbstrækt / (2).

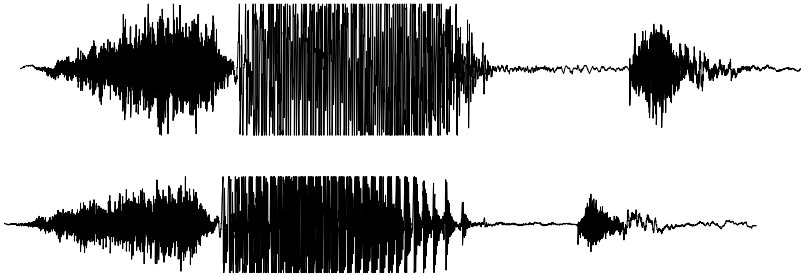

In the English words “identifiable” /aɪ'dentɪfəɪəbl/ and “typewriter” /ˈtaɪpraɪtə/ the plosion of the consonant / t / is seen clearly. (see: oscillograms 3, 4)

The oscillograms of the words /aɪ'dentɪfəɪəbl/ (3) and /ˈtaɪpraɪtə/ (4)

It should be noted that in monosyllabic and disyllabic words especially in the final position the plosion of consonant / t / is much clear and strong and this is commonly known as the phenomenon of “glottal stop”. In order to prove above-mentioned it is necessary to observe visually oscillograms of the English words short / ʃɪt / and / ʃɒt / (see: oscillograms 5, 6)

The oscillograms of the words / ʃɪt / (5) and / ʃɒt / (6)

In the oscillograms of the English words, / ʃɪt / and / ʃɒt / which are included the experimental material, the occlusive and plosive pronunciation of the consonant / t / is observed clearly too. It should be added that the consonant / t / is pronounced strongly in postvocalic position finally. So the occlusion and plosion phase of the consonant / t / is much clear and distinct when it is realized finally. One can see all above-mentioned in the oscillograms of the English words / pɪt- pɒt /, / ha:t- hɒt /, / hɪt- hɜ:t / (see: oscillograms 10,11,12,13,16,17)

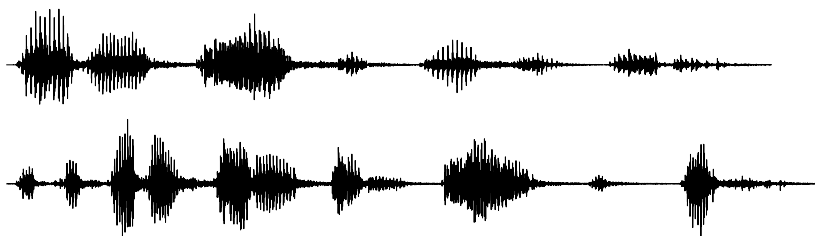
We encounter the same scene in other analyzed disyllabic words, as /'kɒtn /, / kɪt - 'kɪtə /, / tæt - 'tætə / etc.

It is known that the consonant / t / in English is occlusive-plosive, but its acoustic peculiarities in the structure of words depend on the position and environment factors. The degree of plosion and aspiration of consonant / t / is higher initially than medially. But in intervocalic position the above-mentioned acoustic peculiarities demonstrate themselves more abruptly. This is proved visually by the oscillographic analysis of the English words which are included the experiment. The acoustic peculiarities of the consonant / t / is observed differently depending on the positions in the oscillograms of the sentences. In the sentence “Betty bought a bit of butter”

/ 'betɪ 'bɔ:t ə 'bɪt əv 'bɔ:tə / the consonant / t / is realized four times.

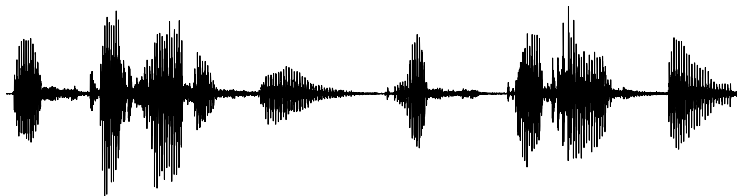
As it is seen from the oscillogram of the sentence, the aspiration of / t / is higher in the final position, in the intervocalic position the plosion of / t / is much abrupt. The same scene is encountered in the other variants of the sentence. (But a bit of butter Betty bought was bitter)

/ bɔ:t ə 'bɪt əv 'bɔ:tə 'betɪ 'bɔ:t wəz 'bɪtə / (see: oscillograms 7, 8)

The oscillograms of the sentences / 'betɪ 'bɔ:t ə 'bɪt əv 'bɔ:tə / (7)
/ bɔ:t ə 'bɪt əv 'bɔ:tə 'betɪ 'bɔ:t wəz 'bɪtə / (8)

The analysis of the oscillograms which based on the dialogue material show that the consonant / t /, as in the separate words and sentences , has been taken in different positions and environment in the structure of the words. In the following utterances of the dialogue / it is 'very 'quite / – /'Too 'quite / the consonant / t / is realized twice finally. In both cases the aspiration and the plosion of the consonant / t / is obviously observed. In the other utterances of the dialogue /let's 'get out 'here/, /let's 'get out 'fast/ the realization of the / t / consonant does not differ from the previous ones. But it is necessary to pay attention to one point that the aspiration of the consonant / t / is too strong after the open vowels (see: oscillogram 9)

According to the results of the experimental analysis we may say that acoustic (pronunciation) peculiarities of the consonant /t/ in the frame of different forms of material which are included the experiment, varies depending on the positions and environment. So the acoustic peculiarities

of the consonant / t / is distinct and abrupt in monosyllabic and disyllabic words than in polysyllabic words. Thus, the acoustic peculiarities of the English consonant / t / is much distinct and abrupt in final postvocalic position of monosyllabic words, especially after short vowels and in the intervocalic position of the disyllabic words and in these cases the English consonant / t / is realized as a glottal stop, i.e. the allophone of the consonant / t /.

The third chapter entitled “*Functional characteristics of the glottal sounds*” is devoted to the functional analysis of the glottal sounds in the English language. This chapter contains three sub-chapters. The first sub-chapter (3.1) named “General remarks” deals with the variations of the sound systems of different languages and the functions of the sounds which are produced in the posterior areas of the vocal tract. It is noted that consonant and vowel systems of languages may vary and segmental phonemes may be different from articulatory-acoustic and functional point of view. For example, English consonant system contains 24, Arabic 29 items etc. There is a strong tendency towards symmetry in the phonology of languages. In consonant system one can find voiced and voiceless velar stops, voiced and voiceless dental stops, and voiced and voiceless labial stops. At the same time voiced and voiceless fricatives are also widespread.¹

The second sub-chapter (3.2) deals with the functional aspect of speech sounds where different points of view on defining the notion of “phoneme” is discussed. Moreover, the opinion of the Azerbaijani scholars (A.Akhundov, S.Babayev, F.Veysalli) on defining the phoneme viewed in this sub-chapter too.

The third sub-chapter (3.3) investigates the functions of the glottal sounds in the English and Arabic languages. There are three glottal sounds in English: voiceless fricative [h], voiced allophone of the glottal fricative [ɦ] and glottal stop [ʔ]. One of them has phonemic status, i.e. one of them is a phoneme and has word distinctive function. The glottal voiceless fricative | h | can occur almost before all vowels in a word initial position and can perform zero opposition, as well as other consonants. e.g. *heat* | *eat*, *hill* | *ill*, *harbour* | *arbor*; *hate* | *eight*, *hook* | *book*, *hen* | *ten*, *hate* | *date*, *hair* | *there* etc. Besides word distinctive function, the English fricative | h | sometimes performs boundary marking function: in the words “hill” and the “hospital” a weak glottal constriction i.e. a raised glottal stop

¹ Abercrombie D. Elements of General Phonetics. Edinburgh University Press, 1967, p. 53

is used as a boundary marker; c.f. a hill | ə hɪl | - | ə' ɪ / |; the hospital | ðə 'hɒspɪtl | - | ðə' ɒspɪtl |.

Glottal stop in English performs several functions within the words and word boundaries and sentences. It serves as a syllable or word boundary marker between vowels especially when the second vowel is fully or weakly stressed, as in re? action, ge ? ometry, day ? after day etc.

Glottal stop performs the word boundary function in case of intrusive and linking [r], as in law (r) and order-law? and order, Asia (r) and Europe-Asia ? and Europe; later ? on, etc. Another function of the glottal stop is the reinforcement of the initial stressed vowel when the particular emphasis is placed on the word. For example: It is ? awfully good; I haven't seen ?anybody¹

This function can be called emphatic function of the glottal stop as it emphasize a word in a sentence.

The wide spread function of the glottal stop [ʔ] in English is the reinforcement of the final fortis plosives / p, t, k /, as well as occlusive-constrictive fortis [k], as in cup -/ cʔp; boat- bou?t; joke-jo?ke; reach-rea?ch /; In this case, to our mind, it performs at the same time glottalized function. One of the functions of the glottal stop in English is the substitution of voiceless plosives in final position when the following consonant is homorganic, as in / that time-tha? time; take down- tak? down; help Jane-hel? Jane / etc.

It should be noted that glottal stop performs substitutional function not only before homorganic consonants but also before other consonants /as well, as in not very -no? very; what thing- wha? thing; out set-ou? set; nut shell-nu? shell / etc.

The replacement of the final [k] by glottal stop very often is heard among Received Pronunciation speakers, as in / coach-coa? ; much-ma?; catch-ca? / etc.

Glottal stop has the function of making the preceding vowel somewhat short or checked, as in / back - ba?ck; captive-ca?ptive; catkin-ca?tkin; butcher-bu?tcher / etc.

It should be noted that the reinforcement function of the glottal stop is more obvious and abrupt after short vowels and it is perceived most abruptly when the short vowel follows fortis clusters, e.g. / lit-li?t, lip-li?p, lick-li?ck, lot-lo?t; mops-mo?ps, apt-a?pt, ox-o?x, fetched-fe?tched \ etc.

¹ Gimson A. An introduction to the pronunciation of English. London: 1970, p. 168

Glottal stop in English is an important cue for reception as the difference between voiced and voiceless plosives, as well as | ʔ, ʔ | in syllable final position is negligible. In this respect it is the length of the vowel rather than the voicing of the final consonant which contributes strongly to a native speaker's to determine whether the final consonant is voiced or voiceless.

Glottal stop is not only observed in social accents but also it is widely used in regional speech. So the replacement of | p, t, k | in final position by glottal stop occurs without any mouth closure and sometimes results in the neutralization of oppositions between /type /, / tight /, / tike/ where the loss of information being made good by other cues supplied by the context.

It should be noted that there are no geminate consonants in English. However, two identical consonants may follow each other at a word boundary, in this case glottal stop occurs between identical consonants and performs word boundary marker function.e.g. / that table- that ? table, lamp past- lamp ? past, book case-book? case, prime minister- prime ? minister/.

Thus, glottal stop is one of the characteristic features of English speech and it is commonly used by R P (BBC), speakers, as well as regional accents. Glottal stop performs several functions in English speech:

it serves mainly as syllable marker between two vowels and consonants; it performs linking function in case of intrusive and linking [r]; it has emphatic, reinforcement, replacement or substitutional, and determinative or perceptual functions; the English glottal stop may occur initially in sentences and finally within the word, medially at a syllable and a word boundary.

Unlike English the distribution of the glottal stop within the words in Arabic is not limited. It may stand in initial, medial and final positions: 1)in word initial position: asif | ? asif | - "sorry"; 2) in word medial positions su'aal | su'aal | - "question"; 3) in word final position shatia | ʔaati? | "beach" saia | sɔ: ? | -"bad"

Unlike the English glottal stop, the Arabic glottal stop performs word distinctive function, i.e.it distinguishes words and word forms from one another in the Arabic language.

Glottal stop /ʔ/ is opposed to voiced pharyngeal fricative /ʕ/ in three positions of the word, e.g. |ʔala| -"may be"- |ʕala| -| "on", | /waʔad/ -"he set fire" - /waʕad/ - "he promised"; /waraʔ/ - "paper" - /waraʕ/ - "he feared".

Unlike English voiceless fricative glottal | h |, the Arabic glottal

consonant | h | can occur in word initial, word medial and word final position , as in | haab | - “come”, shahid | ʕ ahid | “attendant”, balah | b a l a h | -“stupidity” etc.

In Arabic voiceless glottal consonant like English | h | performs distinctive function, e.g. | h |, | huru:b| - “escape” - |ħ u r u b| - “fights”, |□abaħ| - “ghost” - |□abah | - “figure” etc.

Thus, the English and the Arabic glottal consonants differ from each other functional and distributional point of view. Each of these consonants in compared languages has different functions and distributive peculiarities.

The major results, comments on glottal consonants are summarized in the conclusion.

The main content of the dissertation is reflected in the following publications:

1. Glottal stop as one of the characteristic features of English speech // The actual problems of study of humanities, 2007, № 7, p. 97-100
2. On articulatory locations of the English and Arabic pharyngeal and laryngeal consonant sounds // Research Papers of Azerbaijan University of Languages, 2007, №7, p.158-162
3. On the glottal air-stream mechanism and the isophone of the glottal stop in Britain // Research Papers of Azerbaijan University of Languages,, 2008, № 4, p.174-178
4. On Emphatic sounds in the Arabic and English languages // Philological problems, 2009, № 5, p. 214-223
5. On some aspects of consonant system in the English and Arabic languages / Materials of the XIV Republican scientific conference for the doctorates and young researchers. Baku, 2010, p. 178-180
6. Акустические характеристики Арабских гортанных звуков // Журнал научных публикации аспирантов и докторантов. Минск, 2010, № 4, с. 147-150.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DİLLƏR UNİVERSİTETİ

Əlyazması hüququnda

ABDULQANI ƏHMƏD ƏLİ AI-ŞAVDHABİ

İNGİLİS DİLİNDƏ QLOTAL STOP HADİSƏSİNİN FİZİOLOJİ-
AKUSTİK VƏ FUNKSIONAL XÜSUSİYYƏTLƏRİ
(Eksperimental-fonetik tədqiqat)

10.02.04 – German dilləri

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün
təqdim edilmiş dissertasiyanın

A V T O R E F E R A T I

BAKİ – 2011

İş Azərbaycan Dillər Universitetinin İngilis dilinin fonetikasi kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: filologiya elmləri doktoru, professor
Fərman Hüsən oğlu Zeynalov

Rəsmi opponetlər: filologiya elmləri doktoru, professor
Fəxrəddin Yadigar oğlu Veysəlli

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Fərqanə Nurəli qızı Nurəliyeva

Aparıcı təşkilat: Bakı Slavyan Universitetinin
İngilis filologiyası və İngilis dilinin tarixi
və qrammatikası kafedraları

Müdafiə ___24 sentyabr_____ 2011-ci il tarixdə saat _____
Azərbaycan Dillər Universiteti nəzdində elmlər doktoru və fəlsəfə doktoru
elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim olunan dissertasiyaların müdafiəsini
keçirən D.02.081 Dissertasiya Şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: AZ 1014, Bakı şəh., Rəşid Behbudov küçəsi, 60.

Dissertasiya ilə Azərbaycan Dillər Universitetinin kitabxanasında tanış
olmaq olar.

Avtoreferat _____ 2011-ci ildə göndərilmişdir.

D.02081 Dissertasiya Şurasının elmi katibi
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent :

Sevda Davud qızı Vahabova

İŞİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı. Beynəlxalq Fonetika Əlifbasında sual işarəsi kimi tanınmış simvol [ʔ] xirtdəkdə səs tellərinin tam kipləşməsi və partlayışı ilə əmələ gələn səsin – qlotal stopun fonetik simvolu üçün işlədilir. Bu münasibətlə D.Aberkombi yazır: “Bu səsə (yəni qlotal stop) bütün dünya dillərində müştərək şəkildə rast gəlmək olar. Baxmayaraq ki, bəzən əsassız şəkildə qeyd edilir ki, qlotal stopun işlədilməsi səs telləri üçün zərərli, bununla belə, bu səs german, ərəb, danimark dilləri kimi bir çox dillərdə vacib bir səs olaraq standart formada işlədilir¹.”

A.Qimson qeyd edir ki, qlotal stop fenomeni ingilis dilində də mövcuddur. İngilis dilində bu hadisə 17-ci əsrdə söz əvvəlində gələn ilkin saitin başlanğıc əlaməti kimi qeyd edilir.²

Qeyd etmək lazımdır ki, ingilis dilində son vaxtlar, xüsusilə də gənclərin danışığında, qlotal stopun tələffüzünə daha çox rast gəlinir. Vurğulu hecaların sonunda kar kipləşən-partlayışlı samitlərin qlotallaşması çox geniş yayılmışdır. Kar kipləşən-partlayışlı samitlərin və kar affrikatın qarşısında qlotallaşmış tələffüz Britaniyanın bütün böyük şəhərlərində və ABŞ-də daha tez-tez rast gəlinir. Bu qəbildən olan tələffüzə bir çox şəhər əhalisinin danışığında və xüsusən nəzərə çarpacaq dərəcədə Londonda, Kəknidə, Lüdzdə, Edinburqda və başqa şəhərlərdə rast gəlmək olar və bu tələffüz gənc, təhsilli insanların danışığında artmaqdadır.³

Qlotal stop sözlərin müəyyən mövqelərində təhsil görmüş çoxlu insanların danışığında da eşidilir. Lakin bu gün /p, t, k, ʔ/ fonemlərinin qarşısında qlotallaşma müasir ingilis dili tələffüzündə, xüsusilə də gənc dil daşıyıcılarının danışığında geniş yayılmışdır.⁴

Qlotal stop təkcə ingilis danışığı dilinin xüsusiyyəti olmayıb, o həm də ingilis dilinin yazılı formasının xarakterik xüsusiyyətidir. Belə ki, roman yazarlar dialekt tələffüzünü təqlid etdikdə yazıda sözləri, məsələn, “be’er”, “bu’er” kimi qeyd edirlər ki, bununla da onlar qlotal stop kimi tələffüz edilmis “better”, “butter” sözlərini nəzərdə tuturlar⁵.

İngilis dilindəki qlotal stopun yerinə yetirdiyi funksiyalar son zamanlar

¹ Abercrombe D. Elements of General Phonetics. Edinburgh University Press, 1967, p. 153

² Gimson A. An Introduction to the Pronunciation of English. London: 1970, p. 170

³ Jones D. Cambridge English Pronouncing Dictionary. 17th edition. Cambridge University Press, 2006, p. 216

⁴ Roach P. English Phonetics and Phonology. Cambridge University Press, 2000, p. 55

⁵ Abercrombe D. Göstərilən əsəri, s. 154

artır. Qlotal stopun gücləndirmə funksiyalarından başqa, yəni qlotal stop sonda gələn kar kipləşən- partlayışlı samitləri gücləndirir, o, bir söz və ya söz birləşməsi daxilində iki sait arasında heca sərhədinin göstəricisi, markeri kimi çıxış edir. Bu səsdən emfatik məqsəd kimi istifadə edilir. Belə ki, sözə xüsusi emfatiklik verildikdə söz əvvəlində gələn hər hansı vurğulu sait qlotal stopla gücləndirilir. Qlotal stop ingilis dilində kar kipləşən-partlayışlı samitlərin yerinə yetirdikləri funksiyaları yerinə yetirə bilər. Bu, o deməkdir ki, ingilis dilindəki kipləşən-partlayışlı və kar affrikat özündən əvvəlki saitləri qısaltmaq təsirinə malikdir. Başqa sözlə, müəyyən bir samitin qarşısına qlotal stopun əlavə edilməsi özündən əvvəlki saitləri bir qədər qısaldır.

Qeyd etmək istərdik ki, dissertasiyanın müəllifi milliyətcə ərəb olduğundan, fikrimizcə, tədqiqatın gedişində, xüsusən praktik məqsəd baxımından ingilis dilində olan qlotal stop hadisəsinin bəzi cəhətlərini yeri gəldikcə ərəb dili ilə müqayisədə verilməsi daha faydalı ola bilər. Bu baxımdan müəllif yeri gəldikcə hər iki dildə qlotal stop hadisəsinin müqayisəsinə səy göstərəcəkdir.

Avropa dillərindən fərqli olaraq, həm sami (semit), həm də ərəb dilində çoxlu samit səslər vardır ki, onlar səs traktının arxa hissəsində əmələ gəlir. Ənənəvi qrammatikalar bu samitləri “qutural” səslərə aid edirlər. Standart ərəb dilində və əksər ərəb dialektlərində çoxlu sayda quturallar vardır ki, onlar adətən “proto-semit” dilində olan tam inventarı saxlayır: quturallar udlaq, xirtmək və dilçək samitləridir. İki xirtmək [h, ʔ], iki udlaq [h, ʕ] və iki dilçək [χ, ʁ] samiti qutural şəbəkə daxilində mövcuddur. Qutural səslərin tələffüz məxəcləri haqqında müxtəlif fikirlər vardır. Ərəb dilçisi A.B.Sibaveyə görə, quturallar boğaz samitləridir: xirtmək samitləri boğazın arxa hissəsində tələffüz edilir, udlaq samitləri isə boğazın orta hissəsində və dilçək samitləri isə dilçəyin ağıza yaxın olan hissəsində əmələ gəlir.¹

Beləliklə, ingilis və ərəb dillərində iki qlotal səs vardır: qlotal novlu [h] və qlotal stop [ʔ]. Həm ingilis, həm də ərəb dilində qlotal səslərin olmasına baxmayaraq, onlar artikulyator-akustik və funksional baxımından birbirindən fərqlənir.

İngilis və ərəb dillərində qlotal səslər arasında mövcud olan oxşar və fərqli cəhətləri açıb göstərmək müasir dilçiliyin mühüm problemlərindən biridir. Belə tədqiqatlar həm nəzəri, həm də praktiki əhəmiyyətə malikdir.

¹ Sibawayhi A.B. Kitab Sibawayhi. Cairo: 1975, p. 36

Bu üsulla hər bir kəs xarici dili öyrənməkdə və onu tədris etməkdə uğurlu nəticələr əldə edə bilər və ümumi və müqayisəli dilçilik sahəsində öz biliyini artırmağa bilər. Bütün yuxarıda deyilənlər dissertasiya mövzusunun aktuallığını şərtləndirir.

Tədqiqatın obyektini və predmeti. Tədqiqatın obyektini ingilis dilində qlotal stop hadisəsi təşkil edir. Tədqiqatın predmetini isə ingilis dilində mövcud olan qlotal stopun fizioloji-akustik və distributiv xüsusiyyətləri və onun danışmaq aktında yerinə yetirdiyi funksiyaların təhlilindən əldə edilən biliklərin sistemləşdirilməsi və ümumiləşdirilməsi təşkil edir.

Tədqiqat işinin elmi yeniliyi. İngilis dilində qlotal stop hadisəsinin akustik xüsusiyyətlərinin eksperimental-fonetik metodla öyrənilib üzə çıxarılması, onun digər fonemlərə münasibətinin müəyyən edilməsi, qlotal stopun funksional xüsusiyyətlərinin digər bir dil (ərəb) ilə qarşılaşdırılması tədqiqatın elmi yeniliyi hesab edilə bilər.

Tədqiqat işinin məqsəd və vəzifələri. Tədqiqat işinin məqsədi ingilis dilində qlotal stopun fizioloji-akustik və funksional cəhətlərini araşdırmaq və aşkar etməkdən ibarətdir. Bu məqsədə çatmaq üçün tədqiqatın qarşısında aşağıdakı vəzifələr qoyulur:

- mövzu ilə bağlı mövcud elmi-nəzəri ədəbiyyatın təhlilini vermək;
- ingilis dilində qlotal stopun fizioloji-akustik xüsusiyyətlərini araşdırmaq;
- mövqedən asılı olaraq qlotal stopun məruz qaldığı dəyişiklikləri üzə çıxarmaq üçün eksperimental-fonetik təhlil aparmaq;
- qarşılaşdırılan dillərin samit (stoplar) fonemlər sistemini müqayisəli şəkildə nəzərdən keçirmək;
- ingilis dilində qlotal stopun digər fonemlərə münasibətini müəyyənləşdirmək;
- ingilis dilində qlotal səslərin fonetik və funksional cəhətlərini araşdırmaq və müqayisə etmək;

Tədqiqat işinin nəzəri və praktik əhəmiyyəti. Müxtəlif sistemli dillərdən olan ingilis və ərəb dillərində qlotal səslərin samit fonemlər sisteminə yerinin müəyyənləşdirilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu dillərdə qlotal samitlərin fizioloji-akustik, distributiv və funksional cəhətlərinin tədqiqatı başqa dillərdə bu tipdən olan samitlərin öyrənilməsinə kömək göstərə bilər. Eyni zamanda tədqiqatın nəticələrindən ingilis dilinin fonetikasına, fonologiyasına dair, habelə müqayisəli-tipoloji əsərlərin yazılmasında, ingilis dilinin ərəb auditoriyasında və yaxud, əksinə, tədrisində, eləcə də dərslik və dərs vəsaitlərinin hazırlanmasında istifadə oluna bilər.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələrinə uyğun olaraq müdafiəyə aşağıdakı müddəalar çıxarılır:

- qlotal stop dünyanın bir çox dillərində mövcuddur;
- qlotal stop pulmonik iqrəssiv hava axını ilə tələffüz edilir;
- qlotal stop ingilis danışq dilinin xarakterik xüsusiyyətlərindən biridir;
- ingilis dilində qlotalizasiya ənənəvi olaraq [t] səsi ilə əlaqədar yaranır;
- ingilis dilində qlotalizasiya müəyyən fonetik şəraitdə baş verir;
- ingilis dilində qlotal stop qüvvətli samitlər kateqoriyasına daxil edilir;
- ərəb dilində qlotal stop qutural samitlər sinfinə daxildir;
- müqayisə olunan dillərdə qlotal stop müxtəlif funksiyalar yerinə yetirir;

-emfatik samitlərin ikinci dərəcəli artikulyasiya məxrəcləri istər quturalların, istərsə də qlotal səslərin tələffüz yerinin düzgün müəyyənləşdirilməkdə çətinlik törədir;

Tədqiqat işinin metodları. Tədqiqat işinin yazılmasında nəzəri dilçiliyin ənənəvi metod və üsullarından, xüsusən müşahidə, təsviri, müqayisəli-təhlil və eksperimental-fonetik (ossilloqrafik) metodlardan istifadə edilmişdir. Tədqiqat işinin dil materialını ingilis dilində qlotal stopun işləndiyi söz, söz birləşmələri və cümlələr, ərəb dilində isə qlotal stopun işləndiyi sözlər təşkil edir. Dissertasiyanın yazılmasında danışq dili əsas baza kimi götürülmüş və qlotal stopların məruz qaldıqları dəyişiklikləri aşkara çıxarmaq üçün eksperimental- fonetik təhlil həyata keçirilmişdir.

Tədqiqat işinin aprobeşiyası. Dissertasiyanın məzmunu ADU-nun İngilis dilinin fonetikasi, Eksperimental Fonetika və tətbiqi dilçilik laboratoriyasında edilmiş məruzələrdə öz əksini tapmışdır. Bundan başqa, tədqiqatın nəticələri haqqında müxtəlif yerli və beynəlxalq konfranslarda məruzə edilmiş, müxtəlif jurnal və toplularda məqalələr çap olunmuşdur.

Dissertasiyanın quruluşu. Tədqiqat işi giriş, üç fəsil, nəticə və istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

İŞİN ƏSAS MƏZMUNU

Tədqiqat işinin giriş hissəsində mövzunun aktuallığı, tədqiqat işinin obyektinə və predmetinə, elmi yeniliyi, məqsəd və vəzifələri, nəzəri və praktiki əhəmiyyəti, müdafiəyə təqdim edilən müddəalar, tədqiqatın metodları və aprobeşiyası haqqında məlumat verilir.

Dissertasiyanın “Müasir dilçilikdə qlotal stop problemi” adlanan birinci

fəslində qlotal stopların artikulyator-akustik və funksional xüsusiyyətlərlə bağlı dilçilik ədəbiyyatının təhlili, o cümlədən german və semit dillərində, həmçinin ingilis və ərəb dillərindəki qlotal səslərlə bağlı fikir və mülahizələrin təhlili verilir. Birinci fəsil üç yarımfəsildən ibarətdir.

“Ümumi qeydlər” adlanan birinci yarımfəsildə (1.1) udlaq və xirtəkdə əmələ gələn səslərin fizioloji-akustik xüsusiyyətlərindən bəhs edilir.

Udlaq-xirtəkdə sahəsi udlağı, dilin kökünü, epiqlotisi, xirtəyi və səs cığırını əhatə edir. Qeyd etmək lazımdır ki, udlaq və xirtəkdə əmələ gələn səslərə kar udlaq frikativi olan [h], cingilitili udlaq novlu [ʃ], kar epiqlotal frikativ [ʒ], epiqlotal partlayışlı [ʒ̥], cingilitili qlotal frikativ [H], kar qlotal frikativ [h], cingilitili qlotal frikativ [ɦ] və qlotal stop [ʔ] daxildir¹.

Yuxarıda qeyd edilən samitlərin artikulyasiyası o samitlərə aiddir ki, onların artikulyator məkanları, tələffüz məxrəci aydın deyildir baxmayaraq ki, onlar şərq dillərində geniş yayılmışlar. Bu samitlər adətən qlotal samitlər, ya da qlotal novlular (sürtünənlər) adlandırılır.

C.Kətford qlotal stopla epiqlotal stop arasındakı fərqi aşağıdakı kimi təsvir edir: “Qlotal stop [a ʔ a] sadəcə nəfəsin ani olaraq tutulub saxlanılmasıdır, o, keyfiyyətə təsir etməyən qonşu saitlərin arasında baş verən sadəcə ani bir fasilədir; epiqlotal stop isə qonşu saitlərin keyfiyyətinə təsir edir, belə ki, o xüsusi bir sıxma keyfiyyəti (udlaqlaşma) kəsb edir”².

Qeyd etmək lazımdır ki, epiqlotal stopa [ʒ̥] təkcə ərəb və həbəş dillərinin variantlarında deyil, həmçinin Qafqaz dillərinin bir çoxunda, məsələn, çeçen dilində də rast gəlinir.³ Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, qlotal stopa bütün dünya dillərində ümumi şəkildə rast gəlinir. O, Lepça, Qahuki, Darqin dillərində mövcuddur. Məsələn, Darqin dilində qlotal stop sözün müxtəlif mövqelərində gələ bilər. A.Axundovun fikrincə, Azərbaycan dilində qlotal stop hadisəsi vardır. Bu hadisə Azərbaycan dilində sonu kipləşən-partlayışlı, kipləşən-novlu və /n, l, r/ sonorları ilə qurtaran təkhecalı sözlərdə müşahidə edilir.⁴ Göründüyü kimi, qlotal stopa ümumi şəkildə dünyanın bir çox dillərində rast gəlinir, lakin o, müxtəlif dillərdə

¹ Handbook of the International Phonetic Association, 1999, p. 163; Edmonson G. et al. A Laryngoscopic study of glottal, epiglottal: pharyngeal-stop and continuant articulation // Language and Linguistics, 2009, v. 6, p. 381-396

² Catford. J.C. A Practical Introduction to Phonetics. Oxford University Press, 1999, p. 99-101

³ Catford. J.C. Göstərilən əsəri, s. 102.

⁴ Axundov A. Azərbaycan dilinin fonetikasi. Bakı: Maarif, 1984, s. 240

müxtəlif funksiyalar yerinə yetirir.

İkinci yarımfəsil (1.2) german və ingilis dilçiliyində qlotal samitlərin tədqiqinə həsr edilmişdir.

Dilçilik ədəbiyyatında mövcud fikirlərə görə, qlotal stop 17-ci əsrdə söz başında gələn saitin gücləndirilməsi kimi qeyd edilmiş və mahnı oxuma texnikası ilə bağlı baş verməsi bildirilmiş və ənənəvi olaraq o, “ağır zərbə” kimi təsvir edilmişdir. Bölgə danışığında qlotal stopun [ʔ] qüvvətli kar partlayışlı samitləri əvəz etməsi 19-cu əsrə qədər açıq şəkildə qeyd edilməmişdir¹. Bu səsə ingilis dilinin bütün dialektlərində rast gəlinir və o, qüvvətli kar partlayışlı samitlərin və kar afrikatın yerinə tez-tez işlənir. Lakin hal-hazırda qlotal stopun [ʔ] Kokni və Qlazqo dialektlərində daha geniş yayılması güman edilir. Əslində, sözlərin müəyyən mövqələrində qlotal stop demək olar ki, Britaniyanın bütün böyük şəhərlərində eşidilir. Qlotal stop və ya qlotallaşma təkcə ədəbi tələffüzdə deyil, həm də Britaniya şivələrinin ən çox səciyyəvi xüsusiyyətlərdən biridir. Lakin bu şivələrdə qlotal stop [ʔ] iki variantda təzahür edir;

1) həqiqi qlotal stopda səs çıxırında tam maneə yaranır və nəticədə ani sükut halı baş verir;

2) təsadüfi danışıqda elə hallar baş verir ki, tam kipləşmə əvəzinə danışan alcaq tonlu xışiltıyabənzər səs çıxarır.

Qlotal stop başlıca olaraq üç mövqedə işlənir:

1) söz başında gələn güclü vurğulu saitdən əvvəl;

2) kar kipləşən-partlayışlılardan və kar affrikatdan əvvəl;

3) söz sonunda gələn kipləşən-partlayışlıların yerinə.

Qlotal stop bir çox tələffüz tiplərində sözsonu mövqedə gələn kar plosivlərlə, yəni qlotal+ağız stopları ilə müşayiət olunur; hərçənd ki, bu, Britaniyaya nisbətən Amerika Birləşmiş Ştatlarında daha tez-tez işlədilir. Baxmayaraq ki, qlotal stop eksplisit şəkildə ingilis danışıq dilində 19-cu əsrdən işlənməyə başlanmışdır, onun samit səslərin təsnifatında yeri hələ də müəyyən edilməyib. Belə ki, ingilis və amerikan dilçi alimlərinin ingilis dilindəki qlotal stopa müxtəlif yanaşmaları vardır. Görkəmli ingilis fonetisti D.Counz özünün təsnifat cədvəlinə yalnız /h/ qlotal səsini daxil edir². O, qlotal stopu samitlərin təsnifatına daxil etmir. Digər ingilis dilçisi O’Konnor da qlotal stopu samitlərin təsnifatına daxil etmir. O, /h/ səsini

¹ Gimson A.C. An Introduction to the Pronunciation of English. London, 1970, p. 170

² Jones D. An Outline of English Phonetics. London, 1979. p.107

kar frikativ kimi təsvir edir, amma cingiltili səslər arasında cingiltili allofonu olan kar frikativ /h/ səsinin artikulyasiya məxrəcini təsvir etmir¹. Baxmayaraq ki, P.Rouç qlotal stopun artikulyator xüsusiyyətlərini təsvir edir və onun təhsilli gənclərin danışığında tez-tez işləndiyini bildirir, bununla belə o, samitlərin təsnifatına qlotal stopu daxil etmir². Yuxarıda qeyd etdiyimiz dilçilərdən fərqli olaraq, A.Gimson özünün təsnifatına üç qlotal səs daxil edir. Bunlar qlotal stop [ʔ], kar novlu qlotal [h] və onun cingiltili variantı olan [ɦ] səsidir.

A.Gimson qeyd edir ki, qlotal stop [ʔ] kar səsidir və iki səbəbdən o, qüvvətli samitlər kateqoriyasına daxil edilməlidir: 1) çünki bu kipləşən-partlayışlı səsin artikulyasiyası zamanı güclü hava sıxılması baş verir; 2)çünki o, son mövqedə qüvvətli kipləşən-partlayışlılarla əvəz edilir, məsələn, “shape”, “feet”, “back” sözlərində olduğu kimi. Qlotal stop qüvvətli samitlər kimi, özlərindən əvvəl gələn səslərin uzunluğunu məhdudlaşdırmağa təsir göstərir³.

Artikulyasiya məxrəcinə görə H.A.Qlison amerikan-ingilis samitlərini yeddi qrupa bölür; ancaq o, öz təsnifatına yalnız bir qlotal səs daxil edir. Bu səs [h] səsidir. Bundan başqa o, xirdəkdə əmələ gələn səs haqqında danışır. Bununla əlaqədar olaraq o yazır ki, fonetik simvolları ilə qeyd edilən ən azı üç qlotal səsi (yəni /b, ɦ, ʔ/) bir yenilik kimi siyahıya daxil etməyə adət etmişlər.⁴

H.Qlisondan fərqli olaraq, digər amerikan dilçiləri B.Blok və G.Traqer qlotal stopu təsnifatlarına daxil edirlər. Qlotal stopdan başqa, onlar xirdəkdə tələffüz edilən daha iki səsi təsnifata daxil edir. Bunlar kar qlotal novlu [h], cingiltili qlotal frikativ [ɦ] səsləridir.

G.Hudson öz təsnifatına iki qlotal səs daxil edir. Onlardan biri qlotal stop [ʔ], digəri isə kar novlu [h] səsidir.

Fromkin V. və Rodman R. öz təsnifatlarında [h] və [ʔ] səslərini qlotallar kimi təqdim edir, amma onlar bu samitləri kar frikativ [h] və qlotal stop [ʔ] kimi deyil, onlar bu səsləri qlotallar və kar sürüşkənlər kimi təqdim

¹ O'Connor J. Phonetics. Penguin Books, 1975, p. 129

² Rouch P. English Phonetics and Phonology. Cambridge University Press, 2000, p. 55-56

³ Gimson A.C. An Introduction to the Pronunciation of English. London: 1970, p. 167

⁴ Gleason H.A. An Introduction to the Descriptive Linguistics. New York: 1961, p. 241

edirlər¹.

Üçüncü yarımfəsildə (1.3) qlotal səslərin və emfatik samitlərə münasibəti məsələlərindən bəhs edilir. Qeyd etmək lazımdır ki, ingilis dilindən fərqli olaraq, ərəb dillərində iki samit qrupu vardır ki, onlar quturallar və emfatiklər adlanır. Qlotal səslər kimi qutural samitlər də başlıca olaraq səs traktının arxa hissəsində əmələ gəlir. Ərəb dilində altı qutural samit vardır və qlotal səslər də qutural səs sinfinə daxil edilir. Onlar iki xirtdək samiti və ya qlotal, iki udlaq və iki dilçək samitidir ki, onlardan dördü ingilis dilində mövcud deyildir.

Ərəb dilçisi Al-Əni qeyd edir ki, qlotal stop [ʔ] açıq-aşkar hiss edilən stopla, bəzən isə xıxılıtlı səs keyfiyyəti ilə realizə olunur, lakin [h] səsinin tələffüzü zamanı vokalik kontekstin rezonansı zəif sürtünməyə bənzər küy ilə müşahidə olunur.² MkKartinin fikrincə, ərəb dilindəki [ʔ] və [h] açıq-aşkar xirtdək jestini əhatə edir və səs traktında yuxarı hissəsində onların heç bir novu yoxdur, qlotal [ʔ, h] səslərinin yaranmasının bütün ağırlığı xirtdəyin üzərinə düşür³.

Qeyd etmək lazımdır ki, adi və ya sadə samitlərdən başqa, ərəb dilində emfatik samitlər də vardır və bunların artikulyasiyası quturallar kimi posteriordur, yəni dil kökünə və udlaq divarı və epiqlottisə yaxındır. Eyni zamanda bütün emfatik samitlərin [tʃ, dʃ, ʃ, sʃ], yaxud [T, D, ʔ, S]-nin dilin arxasını əhatə edən ikinci dərəcəli artikulyasiyaları vardır. Belə ki, ikinci dərəcəli artikulyasiya quturalların – dilçək, udlaq və xirtdək səslərinin dəqiq artikulyasiya məxrəclərini təyin etməkdə nə isə bir çətinlik yaradır. Bununla bağlı quturalların tələffüz yeri, onların akustik xüsusiyyətləri və təsnifatı haqqında müxtəlif fikirlər mövcuddur.

A. Sibahvayh qeyd edir ki, ərəb dilində dörd emfatik samit vardır və onların hamısı artikulyasiya baxımından özlərinin qeyri-emfatik qarşılıqları ilə [tʃ, dʃ, ʃ, sʃ] oxşardır. Müstəsnalıq ondadır ki, emfatiklərin tələffüzü zamanı dil öz əsas tələffüz məxrəcindən geriyyə çəkilir və dilə əks dayanan damağın payına düşən hissəyə istiqamətlənir və damağa doğru yuxarı qalxır⁴.

¹ Fromkin V., Rodman R. An Introduction to Language. University of California, 1988, p. 62

² Al-Ani Salman. Arabic Phonology. The Hague: 1970, p. 47

³ McCarthy J. Phoenitics and Phonology of Semitic Pharyngeal / Papers in Laboratory of Phonology III, Cambridge University Press, 1994, p. 4

⁴ Sibahwayhi A.B. Kitab Sibahwayhi. Cairo: 1973, p. 206

Dilçilik ədəbiyyatında emfatikliyin velyarizasiya, farinqalizasiya və hətta qlotalizasiya kimi realizə edilməsinə dair müxtəlif fikirlər vardır. Lakin dilçilərin əksəriyyəti emfatikliyin velyarlaşıma kimi reallaşmasına tərəfdar çıxırlar. Bundan başqa, emfatiklik haqqında digər bir fikir də vardır. A.Laufer və T.Baerin araşdırmaları göstərir ki, bütün emfatik səslər tələffüz edildikdə ikinci dərəcəli tələffüz olaraq farinqallaşıma ilə həmsərik olurlar. Emfatiklərin artikulyasiyası zamanı maneə geriyə əyilmiş epiqlotisin ucu ilə udlaq divarları arasında yaranır. Bütün emfatik və udlaq səsləri keyfiyyət etibarilə eyni cür udlaq daralması ilə əmələ gəlir. Bununla belə, udlaq daralması emfatik səslərə nisbətən udlaq səsləri üçün daha ekstremal vəziyyətdə, amma daha az dəyişkən olur¹.

Bəzi dilçi alimlərin qənaətinə görə, emfatik və udlaq səsləri keyfiyyət etibarilə eyni daralmaya malikdirlər. Onların arasında olan fərq yalnız daralmanın dərəcəsinə görədir.

“İngilis dilində qlotal stopların fizioloji-akustik təhlili” adlı dissertasiyanın ikinci fəslə üç yarımfəsildən ibarətdir.

“Ümumi qeydlər” adlanan birinci yarımfəsil (2.1) hava axını mexanizminin əsas tiplərindən (nəfəsalma və nəfəsvermə) və səs cığırının vəziyyətindən bəhs edir ki, bu da qlotal səslərin formalaşması və yaranması ilə sıx surətdə bağlıdır. Qeyd etmək lazımdır ki, orqanik-aerodinamik baxımdan danışığ səslərinin yaranması funksional komponentləri özündə ehtiva edir. Onlar təşəbbüs, artikulyasiya və fonasiyadan ibarətdir. Danışığın bu komponentlərindən hər biri səslərin əmələ gəlməsində müəyyən funksiyalar yerinə yetirir. Beləliklə, təşəbbüs səs traktında hava axını təşkil edir, fonasiya səsin ümumi modulyasiyasını yaratmaqda iştirak edərək onu kar, cingiltili, pıçılıtlı, xışılıtlı və s. edir. Artikulyasiya (fonasiya edilmiş və ya fonasiya edilməmiş) hava axınına elə təsir edir ki, xüsusi tipə və keyfiyyətə müvafiq səs əmələ gətirsin. Burada qeyd edilir ki, pulmonik hava axını mexanizmi ilə əmələ gələn danışığın hər hansı anında səs cığırının aldığı vəziyyət böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu baxımdan səs cığırının dörd vəziyyəti nəzərə çarpır: (a) açıq səs cıgırı (nəfəsalma vəziyyəti); (b) titrəyisdə olan səs cıgırı (səs halı); (c) darlaşmış səs cıgırı (pıçılıtiya görə vəziyyət); (d) qapanmış səs cıgırı².

Səs telləri arasındakı keçid və ya boşluq səs cıgırındır. Səs cıgırı geniş açılı və ya bərk-bərk bağlana bilər. Səs cıgırı o zaman bərk-bərk qapalı olur

¹ Laufer A., Baer T. The emphatic and pharyngeal sounds in Hebrew and in Arabic // Language and Speech, 1988, v. 31, p. 184

² Abercrombie D. Elements of General Phonetics. Edinburgh University Press, 1967, p. 26

ki, insan ya nəfəsini saxlayır, ya da öskürür. Öskürək vaxtı bərk-bərk bağlanmış səs cığırının altında güclü pulmonik hava təzyiqi yaradırıq, sonra isə qapanmanı partlayışla açıyıq ki, buna da qlotal stop deyilir. Bu işarə [ʔ] onun fonetik simvoludur. Bu halda səs cığırı dodaqlar [p] səsinin əmələ gəlməsində olduğu kimi, artikulyator funksiya yerinə yetirir.

Dissertasiyanın ikinci fəslinin ikinci (2.2.) yarım fəslində ingilis dilində qlotal stopun fizioloji-akustik xüsusiyyətlərini tədqiq edir. Elmi ədəbiyyatın təhlili göstərir ki, qlotaların artikulyasiya məxələrinə alimlərin yanaşması müxtəlifdir. Məsələn, O'Konnor qlotal artikulyasiyanı öskürəklə müqayisə edərək qeyd edir ki, öskürək üçün lazım olan möhkəm qapanma və hava sıxılması qlotal stopda da tələb olunur.¹ A.Gimson göstərir ki, qapanma mərhələsində tez-tez özündən əvvəl gələn səs seqmentinə keçid üçün sürüşmə baş verir və özündən əvvəl gələn səslərin formatını almaq üçün akustik təhlil zamanı xarakterik olan əyrilik kimi ortaya çıxır.² C.Kətford qeyd edir ki, xirtəkdəki qlotal artikulyasiya səs tellərinin bir-birinə qarşılıqlı təsiri ilə baş verir. Qlotal stop səs cığırını qapayan səs tellərinin tam maneə yaratması ilə əmələ gəlir.³ P.Rouç qeyd edir ki, kar samitlər adətən açıq səs cığırı vasitəsi ilə əmələ gəlir. Bu hal həmişə novlularla baş verir. Bununla belə, kipləşən-partlayışlı samitlərdə tam qapanan səs telləri vasitəsilə səsi yaratmaq üçün alternativ imkan yaranır. Bu qlotalaşmış tələffüzdür: burada /p, t, k/ səslərinin qarşısında baş verən qlotal stop müəyyən kontekst daxilində özünü göstərir.⁴

A.Gimsonun fikrincə, qlotal stopun artikulyasiyası qlotalaşmadan, yaxud larinqallaşmadan fərqləndirilməlidir. Belə ki, qlotal stopun tələffüzündə səs tellərində tam qapanma baş verir, ancaq qlotalaşmada səs tellərinin yuxarı hissəsində yalançı səs tellərinin titrəməsi baş verirdi ki, bu da alçaq səviyyəli tonla, xışiltılı səslə müşayət olunur. Odur ki, həqiqi səs telləri ilə tələffüz edilən qlotal stopu yalançı qlotal stopdan fərqləndirmək lazımdır.⁵

Qeyd etmək lazımdır ki, nəfəslilik ingilis dilindəki kar kipləşən-partlayışlı samitlərin fonetik xüsusiyyətlərindən biridir. Qlotal stop da kipləşən-partlayışlı səsdür və bu səbəbdən o qüvvətli kipləşən-partlayışlılar kateqoriyasına daxil edilir. Əgər qlotal stop kipləşən-partlayışlılar kimi fortis kateqoriyasına aid edilirsə, bu halda onun nəfəsliliyindən

¹ O'Connor J. Phonetics. Penquin books, 1977, p. 26

² Gimson A. An Introduction to the Pronunciation of English. London: 1970, p. 150

³ Catford J. An Introduction to Practical Phonetics, Oxford: 1994, p. 101

⁴ Roach P. English Phonetics and Phonology. Cambridge University Press, 2000, p. 55

⁵ Gimson A. Göstərilən əsəri, s. 167

danışmaq olarmı?

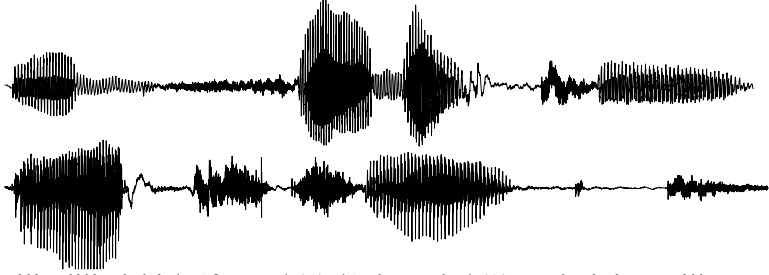
Bununla əlaqədar olaraq C.Kətford bildirir ki, qlotal stop istisna olmaqla pulmonik səslərin hamısı prinsip etibarı ilə fonasiyalıdır, yəni səs, pıçılıq, karlıq və s. Əgər biz Kətfordun fərziyəsini nəzərə alsaq belə çıxır ki, qlotal stop fonasiyalı səs olmadığına görə onda aspirasiya yoxdur. Lakin biz A.Gimsonun fikirlərinə istinad etsək deyə bilərik ki, söz əvvəlində vurğulu saitın qarşısında qlotal stop işləndikdə nə isə bir aspirasiya halı baş verir. Bununla belə, bu məsələ hələlik bu gün də açıq olaraq qalır.

İkinci fəslin üçüncü yarımfəslı (2.3) qlotal stopun akustik xüsusiyyətlərinə həsr edilmişdir. Burada qeyd edilir ki, canlı danışmada baş verən fonetik hadisələri dəqiq müşahidə etmək üçün texniki cihazların imkanlarından istifadə etmək bugünkü dilçilikdə artıq ənənəyə çevrilmişdir. Həmin metodlar arasında ossilloqrafik metod xüsusi yer tutur, belə ki, ossilloqramlar danışq səslərinin akustik göstəriciləri haqqında dolğun məlumat verir. Ossilloqramlar tədqiqatçıya canlı danışmada səslərin fonetik mövqe və əhatədən asılı olan keyfiyyət və kəmiyyət dəyişmələrini tədqiq etməyə imkan verir.¹ Bu baxımdan qlotal stopun akustik xüsusiyyətlərini aşkar etmək məqsədilə ingilis dili materialı əsasında eksperiment aparılmışdır. İngilis dilində tədqiqata əsasən tərkibində kipləşən-partlayışlı kar / t / samit olan sözlər və cümlə daxil edilmişdir. Belə bir seçim onunla şərtlənir ki, qlotal stopun yazılı forması yoxdur və o, ingilis dilinin bütün dialektlərində eləcə də ədəbi tələffüzdə fonetik formada özünü göstərir və / t / samitinin allofonu kimi çıxış edir.²

Yuxarıda deyilənləri əsas götürərək / t / samiti sözdə və cümlədə müxtəlif mövqələrdə təsvir edilir. İngilis dilindəki “infinitive” / ɪn'fɪnɪtɪv / sözündə / t / samiti söz ortasında iki sait arasında reallaşmışdır. Bu mövqedə reallaşma onun akustik keyfiyyətinə təsirsiz ötürməmişdir. (bax: ossilloqram 1.) İngilis dilindəki ikihecalı “abstract” sözündə /'æbstrækt/ / t / samiti iki dəfə reallaşmışdır. Lakin həmin sözün ossilloqramının təhlilindən göründüyü kimi, / t / samitinin ossilloqrafik görünüşündə kəskin fərq müşahidə edilmir. Həm söz ortasında, həm də mütləq sonluqda / t / samitintə tələffüzündə nəfəslilik müşahidə edilir. (bax: ossilloqram 2.)

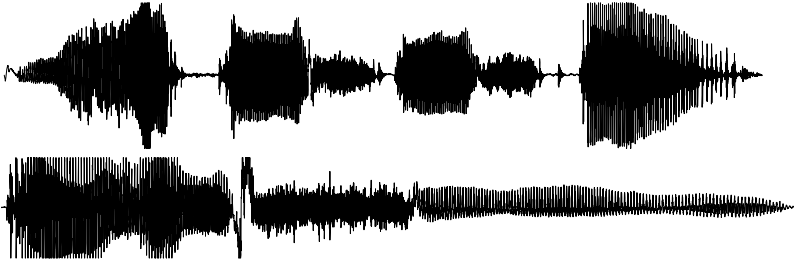
¹ F.Yadigar (Veysəlli). Fonetika və fonologiya məsələləri. Bakı: Maarif, 1993, 142 s.

² <http://www.tititutoranca.com> |z| glottal stop.htm.p.2

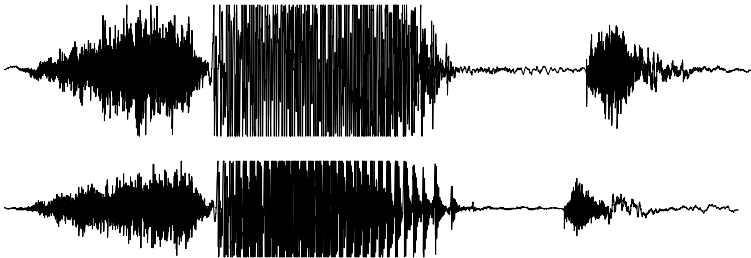
İngilis dilindəki /ɪn'fɪnɪtɪv/ (1) / 'æbstrækt/ (2) sözlərinin ossilloqramları

İngilis dilindəki “identifiable” /aɪ'dentɪfaɪəbl/ və “typewriter” /'taɪpraɪtə/ sözlərində / t / samitinin ossilloqramda partlayışı aydın görünür (bax: ossilloqramlar 3, 4)

İngilis dilində /aɪ'dentɪfaɪəbl/ (3) və /'taɪpraɪtə/ (4) sözlərinin ossilloqramları

Qeyd edək ki, ingilis dilində bir və ikihecalı sözlərdə, xüsusilə söz sonunda / t / samitinin partlayış mərhələsi daha aydın və güclü olur. Bunu da əsasən “qlotal stop” hadisəsi kimi dəyərləndirirlər. Deyilənləri əyani şəkildə görmək üçün ingilis dilindəki “short” /ʃɔ:t/ və shot /ʃɒt/ sözlərinin ossilloqramlarını nəzərdən keçirmək lazımdır (bax: ossilloqramlar 5, 6)

İngilis dilindəki “short” /ʃɔ:t/ (5) və shot /ʃɒt/ (6) sözlərinin ossilloqramları

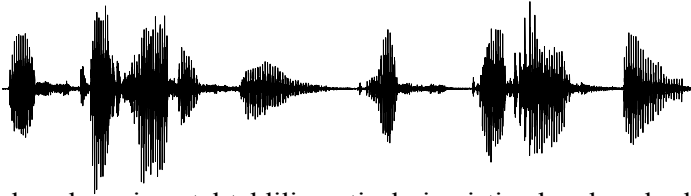
İngilis dilində eksperimentə cəlb olunan digər sözlərin ossilloqramlarında da / t / samitinin kipləşən-partlayışlı tələffüz edilməsi müşahidə edilir. Əlavə edək ki, / t / samitinin söz sonunda saitdən sonrakı mövqelərində daha güclü tələffüz edilir. Belə ki, sözlərin sonunda reallaşan / t / samitində kipləşmə və partlayış mərhələləri daha aydın görünür. Bu deyilənləri ingilis dilindəki / p□:t -pθt /, / hɑ:t-h□t /, / h□t /, / hɜ:t / sözlərinin ossilloqramında daha aydın görmək olar (bax: ossilloqramlar 10, 11, 12, 13, 16, 17.) Təhlil olunan digər ikihecalı sözlərdə də / 'k□tn /, / k□t/, / 'k□tə /, / tæt /, / 'tætə / sözlərində də oxşar mənzərəyə rast gəlinir.

Məlum olduğu üzrə, ingilis dilindəki / t / samiti kipləşən-partlayışlı samitdir, ancaq onun akustik xüsusiyyətləri söz strukturunda yerindən və mövqeyindən asılı amildir. Söz başında reallaşan / t / samitinin partlayışı və nəfəslilik dərəcəsi söz ortasındakına nisbətən yüksəkdir. Lakin saitlərarası mövqedə qeyd edilən xüsusiyyətlər daha kəskin şəkildə özünü büruzə verir. Bunu ingilis dilindən eksperimentə cəlb olunan sözlərin ossilloqrafik təhlili də əyani şəkildə sübut edir. İngilis dilində eksperimentə cəlb olunmuş cümlələrin ossilloqramlarında / t / samitinin mövqedən asılı olaraq, akustik xüsusiyyətlərində fərqlər nəzərə çarpır. İngilis dilindəki / "Betty bought a bit of butter" / / 'beti 'b□:t ə 'bit əv 'b□tə / cümləsində /t/ samiti dörd dəfə reallaşmışdır. Cümlənin ossilloqramından görüldüyü kimi, söz sonunda /t/ samitində nəfəslilik üstünlük təşkil edir, söz ortasında iki sait arasında isə, partlayış daha kəskin nəzərə çarpır. Oxşar mənzərəyə həmin cümlənin digər variantlarında da rast gəlinir. (But a bit of butter Betty bought was bitter) \ b□t ə 'bit əv 'b□tə 'beti 'b□:t wəz 'bitə \ (bax: ossilloqramlara 7, 8)

İngilis dilindən eksperimentə cəlb olunmuş dialoq materialı əsasında hazırlanmış ossilloqramların təhlili göstərir ki, sözlərdə və ayrı-ayrı cümlələrdə olduğu kimi, burada da təhlil olunan / t / samiti cümlədə söz

strukturunda müxtəlif mövqe və fonetik əhatədə götürülmüşdür. Eksperimentə cəlb olunmuş dialoqun /It is 'very 'quite. - 'Too 'quite/ parçasında /t/ samiti iki dəfə sözsönu mövqedə reallaşmışdır. Hər iki halda /t/ samitinin nəfəsliliyi və partlayışı özünü büruzə verir. Dialoqun /let's 'get out 'here /, /let's 'get out 'fast / kəsiyində reallaşan /t/ səsi tələffüz xüsusiyyətinə görə əvvəlki parçalardan fərqlənir. Lakin bir məqama diqqət yetirmək lazımdır ki, qapalı saitlərdən sonrakı mövqe ilə müqayisədə açıq saitdən sonrakı mövqedə /t/ samitinin nəfəsliliyi xeyli güclüdür. (bax: ossilliqram 9)

Aparılan eksperimental təhlilin nəticələrinə istinadən demək olar ki, hər üç formalı dil materialında ingilis dilindəki kipləşən-partlayışlı /t/ samitinin akustik (tələffüz) xüsusiyyətləri mövqe və əhatədən asılı olaraq dəyişir, variativləşir. Belə ki, /t/ samitinin akustik xüsusiyyətləri çoxhecalı sözlərlə müqayisədə bir və ikihecalı sözlərin strukturunda özünü daha aydın göstərir. İngilis dilində birhecalı sözlərin koda mövqeyində xüsusilə qısa saitlərdən sonra və ikihecalı sözlərdən intervokal mövqələrində həm söz, həm də cümlə daxilində /t/ samitinin partlayışı daha kəskin nəzərə çarpır ki, bu da /t/ samitinin qlotal stop kimi realizə olunduğunu şərtləndirir.

“*Qlotal səslərin funksional xüsusiyyətləri*” adlı üçüncü fəsil qlotal səslərin funksional səciyyəsinə həsr edilmişdir. Bu fəsil üç yarımfəsildən ibarətdir: “Ümumi qeydlər” adlanan birinci yarımfəsildə səs traktının arxa hissəsində əmələ gələn səslərdən, müxtəlif dillərin səs sistemlərindəki variativliklərdən və onların yerinə yetirdikləri funksiyalardan bəhs edilir. Qeyd edilir ki, dillərin samit, sait sistemləri və seqment fonemləri artikulyator-akustik və funksional nöqtəyi-nəzərdən bir-birindən fərqlənə bilər. Məsələn, ingilis dilinin samit sistemində 24, ərəb dilində isə 29 samit vardır. Qeyd edilir ki, dillərin fonoloji sistemində simmetriyaya doğru çox güclü bir meyil vardır. Samitlər sistemində cingiltili və kar velyar stoplarına, cingiltili və kar dilönü stoplara və cingiltili və kar dodaq stoplarına rast gəlmək olar.

İkinci yarımfəsil nitq səslərinin funksional aspektindən bəhs edir. Burada “fonem” anlayışı haqqındakı müxtəlif nöqtəyi-nəzərlər təhlil edilir. Qeyd edilir ki, müxtəlif fonoloji məktəblər tərəfindən “fonem” anlayışı

müxtəlif cür izah edilir. Bundan başqa, Azərbaycan dilçilərinin fonem haqqındakı fikirləri də (A.Axundov, S.Babayev, F.Veysəlli) bu yarımfəsildə öz əksini tapır.

Üçüncü yarımfəsil ingilis və ərəb dillərində qlotal səslərin funksiyalarını tədqiq edir. İngilis dilində üç qlotal səs - qlotal stop /ʔ/, kar novlu /h/ və onun cingiltili allofonu olan [ɦ] vardır. Onlardan birinin fonem statusu vardır və o, söz formalarını fərqləndirmə funksiyasına malikdir. Kar qlotal novlu [h] demək olar ki, sözün əvvəlində bütün saitlərin qarşısında işləyə bilər və onlarla sıfır oppozisiyası yarada bilər. Məsələn: *heat / eat, hill / ill, harbour / arbor; hate / eight*; [h] samiti yalnız saitlərlə deyil, samitlərlə də oppozisiya yaradır, məsələn: *hook / book, hen / ten, hate / date, hair / there* və s. İngilis dilindəki /h/ qlotal səsi söz - fərqləndirici xüsusiyyətindən başqa, bəzən söz sərhədini göstərmək funksiyasını da həyata keçirir. Belə ki, “a hill” və “the hospital” sözlərində zəif nov ilə müşayiət olunan /h/ artikllə söz arasında zəif qlotal stop kimi özünü göstərir. Məs.: [ə ʔil] və [ʔəʔ □spɪʔ] sözlərində olduğu kimi.

İngilis dilində qlotal stop sözdə, iki söz qovşağında və cümlədə bir neçə funksiya yerinə yetirir.

Qlotal stop iki sait arasında, xüsusilə ikinci sait tam və ya zəif vurğulu olduqda, heca və söz sərhədinin markerinə xidmət edir. Məs: /reʔction, geʔometri, dayʔ after day/

Qlotal stop yalançı və bağlayıcı [r] səsinin yerinə yetirdiyi söz səddinin marker funksiyasını da yerinə yetirir. Məs: *law (r) and order- lawʔ and order; Asia (r) and Europe- Asia ʔ and Europe; later (r) on-later ʔ on və s.*

Qlotal stopun digər bir funksiyası da söz başında gələn vurğulu saitin gücləndirilməsi funksiyasıdır. Bu o halda baş verir ki, sözə xüsusi emfatiklik verilir. Məs: / It is ʔawfully good/ I haven't seen ʔ anybody/¹

Bu funksiya qlotal stopun emfatik funksiyası da adlandırıla bilər, çünki o, cümlədə bir sözü nəzərə çarpdırır.

İngilis dilində qlotal stopun geniş yayılmış funksiyası söz sonunda gələn qüvvətli partlayışlı samitlərin [p, t, k] və kipləşən-novlu kar affrikatın [tʃ] gücləndirilməsidir. Məs: / cup- cuʔp, boat-boaʔt, joke-joʔke, reach-reaʔch./

¹ Gimson A. Göstərilən əsəri, p. 168

Bu halda, fikrimizcə, qlotal stop eyni zamanda qlotallaşma funksiyasını yerinə yetirir.

İngilis dilində qlotal stopun funksiyalarından biri söz sonunda kar kipləşən-partlayışlıları əvəz etməsidir. Bu o halda baş verir ki, kar kipləşən-partlayışlılardan sonra homorqanik samit gəlsin. Məsələn; /that time – thaʔt time, take down – taʔe down; help Jane – helʔ Jane / və s.

Qeyd etmək lazımdır ki, ingilis dilində qlotal stop əvəz etmə funksiyasını təkcə homorqanik samitlər qarşısında deyil, digər samitlər qarşısında da yerinə yetirir. Məsələn; /not very – noʔ very, what thing – whaʔ thing, out set – ouʔ set, nut shell – nuʔ shell / və s.

Söz sonunda gələn [tʃ] samiti ədəbi tələffüzdə çox tez-tez qlotal stopla əvəz edilir. Məs: coach – coaʔ; much – muʔ; catch – caʔ və s.

Qlotal stopun özündən əvvəl gələn saiti qısaltmaq və ya sərt sonluqlu etmək funksiyası vardır. Məsələn; /back-baʔck; captive – caʔʔtive; catkin – caʔʔkin; butcher – buʔtcher/ və s.

Qeyd etmək lazımdır ki, qlotal stopun gücləndirici funksiyası qısa saitlərdən sonra daha kəskinliklə nəzərə çarpır və qısa saitlərdən sonra qüvvətli (fortis) samit birləşməsi gəldikdə isə qlotal stop daha aydın şəkildə qavranılır. Məsələn; /lit – liʔt; lip – liʔp; lick – liʔck; lot – loʔt; mops – moʔps; apt – aʔpt; ox – oʔ x; fetched – feʔ tched / və s.

Qeyd etmək lazımdır ki, ingilis dilində kar və cingiltili kipləşən-partlayışlı, eləcə də [tʃ, dʒ] samitlərinin söz sonunda fərqləndirici əlamətləri çox cüzi olduğundan, qlotal stop onların qavranılmasında əhəmiyyətli bir vasitə, işarə kimi çıxış edir. Bu baxımdan, demək olar ki, sözün sonunda cingiltililiyə nisbətən saitin uzunluğu dil daşıyıcısına imkan yaradır desin ki, sonuncu samit cingiltilidir, yoxsa kar.

Qlotal stop təkcə sosial qrupların danışığında deyil, bölgələrdə də geniş şəkildə işlədilir. Belə ki, söz sonu mövqedə gələn / p, t, k / səslərinin qlotal stopla əvəzlənməsi heç bir ağız kipləşməsi olmadan baş verir və bəzən /“type”/, /“tight”/, /“tike”/ sözləri arasında olan oppozisiyaların neytləşməsi ilə nəticələnir. Burada informasiyanın itgisi kontekstdən irəli gələn digər vasitələrlə təmin edilir.

Qeyd etmək lazımdır ki, ingilis dilində geminant samitlər yoxdur. Bununla belə, iki sözün qovşuğunda iki eyni samit bir-birini izləyə bilər, bu halda iki eyni samit arasında qlotal stop işlənir və belədə qlotal stop söz

səddinin markeri funksiyasında çıxış edir. Məs; /that table - that?table; lamp past - lamp ? past; book-case-book ?case; prime minister-prime?minister / və s.

Beləliklə, qlotal stop ingilis danışq dilinin xarakterik xüsusiyyətlərindən biridir və o, ümumi şəkildə ingilis dili ədəbi tələffüzündə (RP, yaxud BBC), həmçinin də bölgələrdə işlədilir.

Qlotal stop ingilis dilində bir sıra funksiyalar yerinə yetirir.:

O, başlıca olaraq iki sait və samitlər arasında heca və söz səddinin markeri, yalançı və bağlayıcı [r] səsi kimi bağlayıcı funksiyasını yerinə yetirir.; onun emfatik, əvəzətmə, gücləndirmə, təyinetmə və anlama (perseptiv) funksiyaları vardır. İngilis dilində qlotal stop cümlədə sözün əvvəlində, iki sözün ortasında və sözün sonunda işlənə bilər.

İngilis dilindən fərqli olaraq, ərəb dilində qlotal stopun distribusiyası qeyri məhduddur və o, sözün hər üç mövqeyində gələ bilər. Məsələn;

| asif | ? asif | - “sorry”; söz əvvəlində, su' aal | su ? aal | - “question”; söz sonunda, shatia | Jaati ? | - “beach” , saia | sɑ: ? | - “bad” | və s.

İngilis dilindəki qlotal stopdan fərqli olaraq, ərəb dilindəki qlotal stop sözfərqləndirici funksiyaya malikdir, yəni ərəb dilində o, sözləri və söz formalarını bir-birindən fərqləndirir.

Ərəb dilində qlotal stop / ? / cingilti, udlaq, novlu səslə / ʕ /, oppozisiya yaradır. / ? ala / - “may be”, / ʕala / - “on”; / wa ? ad / - he set fire” - /waʕad /- “he promised”; / wara ? / - “paper”; / wara ʕ /- “he feared”. /

İngilis dilindəki qlotal kar novlu / h / səsindən fərqli olaraq, ərəb dilindəki qlotal / h / samiti sözün əvvəlində, ortasında və sonunda gələ bilər. / haab / - “come”, shahid | ʃɑhid |, - “attendant”, balah /bɑlɑh/ - “stupidity” və s. sözlərdə olduğu kimi.

Ərəb dilindəki kar qlotal samit ingilis dilindəki / h / samiti kimi fərqləndirici xüsusiyyətə malikdir. Məsələn; / huru:b /- “escape”- [ħurub], “fights”, [ʃɑbɑħ]- “figure” və s.

Beləliklə, ingilis və ərəb dilindəki qlotal samitlər bir-birindən funksional və distributiv cəhətdən fərqlənir. Bu samitlərdən hər birinin müqayisə olunan dillərdə müxtəlif funksiyaları və distributiv xüsusiyyətləri vardır.

Nəticədə tədqiqata yekun vurulur və dissertasiyanın məzmunundan irəli gələn ümumiləşdirmələr təqdim edilir.

Dissertasiyanın əsas məzmunu müəllifin aşağıda adları çəkilən elmi məqalələrində öz əksini tapmışdır:

1. Qlotal stop ingilis nitqinin bir xarakteristik xüsusiyyəti kimi // Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri, BSU, 2007, №7, s. 97-100
2. İngilis və ərəb dillərində udlaq və qırtlaq samit səslərinin artikulyator məxrəclərinə dair // Azərbaycan Dillər Universitetinin Elmi xəbərləri, 2007, №7, s. 158-162
3. Britaniyadakı qlotal stopun hava axını mexanizmi və izofonu haqqında // Azərbaycan Dillər Universitetinin Elmi xəbərləri, 2008, №4, s. 174-178
4. Ərəb və ingilis dillərində emfatik səslərə dair // Filologiya məsələləri, 2009, №5, s. 214-223
5. İngilis və ərəb dillərində samitlər sisteminin bəzi aspektləri haqqında / Doktorantların və gənc tədqiqatçıların XIV Respublika Elmi Konfransının materialları, Bakı, 2010, s. 178-180
6. Ərəb udlaq səslərinin akustik xüsusiyyətləri // Aspirant və doktorantların elmi publikasiyalar jurnalı, Minsk, 2010, № 4, s. 147-150.

Абдулгани Ахмед Али Ал-Шавдхаби

ФИЗИО-АКУСТИЧЕСКИЕ И ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ
ОСОБЕННОСТИ ЯВЛЕНИЯ ГОРТАННОГО ВЗРЫВА
В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ
(Экспериментально-фонетическое исследование)

Резюме

Настоящая диссертация содержит результаты исследования физио-акустических и функциональных особенностей гортанного взрывного согласного в английском языке.

Диссертация состоит из введения, трех глав, заключения и списка использованной литературы.

Во введении обосновываются актуальность и новизна работы, определяются объект, предмет, цель и задачи, стоящие перед настоящей диссертацией, излагаются теоретическая и практическая значимость, методика исследования, а также положения, выносимые на защиту.

В первой главе под названием “Проблема гортанного взрыва (glottal stop) в современной лингвистике” описываются положение “гортанного взрыва” в лингвистике, его возникновение в германистике и в англистике, а также его отношение к гуттуральным согласным в арабском языке.

Вторая глава, представленная под названием “Физио-акустический анализ гортанного взрыва в английском языке”, содержит результаты оциллографического анализа смычно-взрывного согласного / t / и особенностей гортанного взрыва в английском языке.

В третьей главе под названием “Функциональные особенности гортанных звуков” описываются функциональные особенности гортанных звуков / ? / и / h / в английском языке в сопоставлении с арабским.

В заключении работы обобщаются выводы, к которым автор приходит в результате исследования.

Диссертация завершается списком использованной литературы, включающим свыше ста двадцати наименований.

Çapa imzalanıb: 03.08.2011.
Format: 60x84 1/16. Tiraj: 100.

«Mütərcim» Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi
Bakı, Rəsul Rza küç., 125
tel./faks 596 21 44
e-mail: mutarjim@mail.ru

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ЯЗЫКОВ

На правах рукописи

АБДУЛГАНИ АХМЕД АЛИ АЛ-ШАВДХАБИ

ФИЗИО-АКУСТИЧЕСКИЕ И ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ
ОСОБЕННОСТИ ГОРТАННОГО ВЗРЫВА

В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

(Экспериментально-фонетическое исследование)

10.02.04 – Германские языки

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

диссертации на соискание ученой степени
доктора философии по филологии

БАКУ – 2011